

„Acasă” și „străinătate”. Reprezentări în imaginarul tradițional

Adrian CRUPA

Modul tradițional de viață comportă tipuri aparte de reprezentare a identității și a mediului ei de manifestare. Astfel, cu prilejul marilor despărțiri (cățanie, haiducie, transumanță, nuntă, emigrare, moarte etc.), omul tradițional își reprezenta lumea sub forma a două ipostaze ale aceleiași unice realități, distincte și relativ opuse – „acasă” și „străinătatea” – între care este obligat să penduleze sau să treacă definitiv. Specificul imaginarului tradițional operează în ceea ce privește accepțiile atribuite celor doi termeni („acasă” și „străinătatea”), eminentamente diferite de cele existente în imaginarul societăților moderne.

În ediția a doua a *Dicționarului explicativ al limbii române* semnificația termenului „acasă” se restrânge la locuință, grupul social sau național („casa în care locuiești; la locul natal, [...] patria; rudele apropiate, familia; *conationalii*”)¹ în vreme ce „străinătatea” înseamnă mai degrabă „de peste hotare”, decât nefamiliar („țară, regiune situată *dincolo de granițele propriei patrii*; mediu străin în care se află cineva, departe de familie și de cunoscuți”)². În volumele mai vechi ale *Dicționarului limbii române*, „acasă” comportă încă înțelesuri nuanțate după „direcțiune” (ca adverb de loc), „stare” (ca adverb de mod), dar și aspecte personale (asocierea pronumelui personal și reflexiv) ce implică inflexiuni identitare de tipul „Se duse *acasă-și*” (Dosoței)³, autorii insistând să precizeze că „ideea de edificiu a lui *casă* s’a pierdut cu totul [...] așa că pentru un haiduc *acasă* e în *codru*, pentru un cioban *la stână* etc.”⁴, iar „străinătate” înseamnă, cei drept *învechit și popular*, „grup de persoane care aparțin ca origine altei țări decât aceea în care se află; mulțime de străini”⁵. Elocvent pentru numeroasa familie lexicală a cuvântului *străin* (cca. 20 de termeni) este un derivat învechit „a (în)streina” care poate semnifica relativ la persoane și lucruri rând pe rând „a se face strein; [...] a deveni, a se simți strein față de ceva, a părăsi un obicei, a se lăsa de o îndeletnicire [...] a face pe cineva să se simtă strein față de cineva/undeva, să nu se mai simtă acasă/bine lângă cineva [...] a trimite în streini, departe de casă [...] a îndepărta, a sili să părăsească o slujbă, a demite [...] a se îndepărta de locul nașterii, a se duce în streini, a se așeza în țară streină, a se expatria, a se exila [...] a petrece într’un loc strein [...] a se prezenta în chip strein, a se preface [...] a da în mâini streine, a aliena, a ajunge în mâini

¹ *** *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*, ediția a II-a, București, Editura Univers enciclopedic, 1996, p. 5a.

² *Idem*, p. 1025b.

³ *** *Dicționarul limbii române (DLR)* întocmit și publicat după îndemnul și cu cheltuiala Maiestății Sale Regelui Carol I, tomul I, partea I A-B, București, Librăriile Socec și C. Sfetea, 1913, p. 11.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Idem*, tomul X, partea a 5-a, Litera S (spongiar-swing), București, Editura Academiei Române (EA), 1994, p. 1688a.

streine ș.a.”⁶. Pot fi prin urmare deja remarcate – la nivel strict semantic – câteva direcții de evoluție a termenilor. Mai întâi, faptul că, în comparație cu „străin” care se dovedește a fi un termen foarte prolific, „acasă” are o prezență lexicală mult mai puțin numeroasă, aceasta nepresupunând și un câmp semantic săracăcios (a se vedea multitudinea elementelor ce contribuie la persistența sentimentului/stării de *acasă* în mediul tradițional). Mai apoi, vizibila regresie a sensurilor personale (expresie a stărilor sufletești ale celui înstrăinat) în paralel cu progresia sensurilor ținând de concepte politice artificiale relativ recente precum *patrie*, *națiune* etc. În sfârșit, preponderența în vocabularul mai vechi a semnificațiilor vizând aspectul dinamic de *stare*, în defavoarea sensurilor adverbiale simple (de loc sau de mod), mai fruste, preferate de vorbitorii moderni. Însă, dincolo de evoluția elementului lexical ca atare, stă modificarea de viziune asupra lumii și felului în care omul își gândește și își trăiește existența. De la lumea satului tradițional la cosmopolita omenire modernă reprezentările lui „acasă” și ale „străinătății” (despărțite mai mult sau mai puțin de tratate-cauză și de relativele granițe-efect) au suferit transformări în ritmul impus de schimbările alerte ale vieții economice, ale mijloacelor de locomotie și ale conceptelor politice.

Cercetările efectuate până în prezent asupra societății tradiționale românești din perspectiva tandemului *acasă/străinătate* au surprins mai mult aspectele eminamente folclorice: motive, tipuri de creații și variante ale lor⁷, uneori dublate de explicații sociale și istorice mai degrabă decât sociologice⁸, și mai puțin o analiză adecvată a mentalității și a imaginarului tradițional⁹. Se impune în consecință o analiză mai atentă a reprezentărilor tradiționale ale noțiunilor de „acasă” și de „străinătate” așa cum apar în diversele contexte etno-folclorice (cântece de nuntă, de jale și dor, de haiducie, de slugă, de moarte, de cătănie sau în poezia populară a emigranților) în relație cu împrejurările socio-istorice în care au apărut/s-au manifestat. Prezentul studiu își propune să identifice astfel de reprezentări în imaginarul cântecelor de cătănie și în cel al emigranților (așa cum reiese atât din poeziile populare izvorâte din experiența exilului, cât și din mărturisirile celor direct implicați).

⁶ *Idem*, tomul II, Partea I F-I, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, București, Imprimeria Națională, 1934, pp. 758a-759a.

⁷ vezi Pericle Papahagi, *Poezia înstrăinării la Aromâni* (București, 1912), Ovidiu Papadima, *Poezia populară a înstrăinării și a dorului* (în „Limbă și Literatură”, VII, București, 1964, pp. 323-345), Marin Buga, *Motive din lirica populară a înstrăinării* (în vol. „Folclor literar”, I, Timișoara, 1967, pp. 75-109), Adrian Fochi, *Versiunea românească a unui subiect internațional: fata rău măritată* (în „Revista de Etnografie și Folclor”, tomul 25, nr. 1, București, 1980, pp. 23-40).

⁸ vezi D. Caracostea, *Aspectul psihologic al războiului* (Cartea românească, București, 1922), studiul citat al lui Ovidiu Papadima și teza de doctorat a lui Alexandru Dobre, *Folclorul „taberei militare”. Armata și războiul în folclorul românesc. O nouă abordare* (București, 1994).

⁹ cu excepția studiilor mai vechi despre emigrație ale lui Ștefan Meteș (*Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1977) și a celor mai recente de istoria mentalităților făcute de o serie de cercetători de la Cluj, tributare însă ca instrumentar și viziune tradiției occidentale franceze și care nu se potrivesc întru totul realităților istorice și etnologice ale satului românesc tradițional: Toader Nicoară, *Transilvania la începuturile timpurilor moderne 1680-1800. societate rurală și mentalități colective* (Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1997), Sorin Mitu, *Geneza identității naționale la românii transilvăneni* (București, Humanitas, 1997), *idem*, *Imagini europene și mentalități românești din Transilvania* (Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000), Corneliu Pădurean, Ioan Bolovan, *Căsătorii mixte în Transilvania secolului al XIX-lea și începutul secolului XX* (Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2005) ș.a.

Într-un studiu despre „lirica populară a înstrăinării”, Marin Buga propunea o schemă convențională care să surprindă structura fenomenului înstrăinării: $A \rightarrow B \Rightarrow C$, folosind „A, pentru locul părăsit de cel care se va înstrăina, adică situația socotită fericită în raport cu B, noul loc de integrare, elementul dinamic care strică echilibrul situației normale anterioare și care, tot el, declanșează starea de spirit a înstrăinatului, notată C”¹⁰. Pentru domnia sa, raportul dintre *acasă* și *străinătate* se restrânge la relevanța/predominanța unui motiv (A – „gradina frumoasă”, B – „dalbele/naltele curții” și C – „dorul”) în interiorul textului folcloric, fie acesta cântec de nuntă, de priveghi, colind, cântec de slugă sau de cătănie. Dacă definiția lui „acasă” ca spațiu fast și idealizat prin excelență în contrast cu spațiul nefast al „străinătății” constituie o constantă a mentalului folcloric, totuși se impun o serie de nuanțări ale accepțiilor particularizate ale termenului, precum și constatarea că în cazul anumitor situații concrete – cătănia, respectiv, emigrarea – semnificația superlativă a spațiului familiar se relativizează până acolo încât, uneori, se inversează cu cea a termenului opozant.

Pentru înstrăinatul prin cătănie, ca și pentru emigrant, „acasă” reprezintă o realitate complexă, concretizată într-o serie de elemente, stări și procese marcate de o profundă notă emoțională. Se impune, după cum s-a observat deja, aspectul idilic al spațiului familiar, satul – „grădină dulce”, detaliat în elementele sale constitutive: „...Satul meu, *grădină dulce*,/ Eu din tîni nu m-aș duce,/ De *mirosul florilor*,/ De *dragostea fetelor*,/ De mirosul la *o floare*,/ De *dragostea la-o fată mare*,/ [...] Da-mi pare rău după *plug*,/ După *plug*, după *rotile*,/ După *dragile copile*,/ După *plug* cu patru *boi*,/ După *părinții*-amândoi” (Nic. Neghină, 31 de ani, 1958, Boița, Sibiu)¹¹. Dincolo de aspectul idilic, se relevă dubla natură a termenului „acasă”, *spațială* și *umană*, identificabilă în înlănțuirea de imagini-tandem familiare reținute poate nu atât pentru efectul eufonic, cât pentru caracterul lor complementar: „Să mă duc din satu’ meu/ Și zăua bună să-mi ieu;/ De la *frunza de pe munți*,/ De la bunii mei *părinți*/ De la *frunza de pe fajii*/ Și de la drajii nei *frații*/ De la *gradina cu flori*,/ De la *dulcile surori*,/ De la *hir de busuioc*/ De la *feciorii din joc*,/ De la *frunza de cicoare*,/ De la *fetele ficioare*,/ De la cea de *schânteiuță*,/ Și de la *a me mândruță*” (Nicodim Betei, 60 de ani, 1955, Neagra, Alba)¹².

Așadar, „acasă” va reprezenta o realitate simbolic-sentimentală structurată pe următoarele trei paliere – loc, stare și mediu familial, respectiv familiar – ale cărei repere, deși materiale, fizice, devin operante – pe parcursul procesului de înstrăinare – la nivel preponderent simbolic. O dată despărțit de spațiul în care își duce existența cotidiană, reprezentantul culturii tradiționale îl va transfigura pe acesta, în contextul „streinătății”, într-o serie de „locuri” (*munți, fajii, grădina cu flori, ocol, ogor* ș.a.) trăite, subiective, iar nu geografice, obiective, aflate într-o permanentă relație cu activitățile desfășurate/stările trăite acolo în perioada fericită a satului – „grădină dulce”. Astfel, „acasă”, mai mult decât un *loc*, este o *stare*, prin aceasta înțelegându-se atât un mod de viață („Plânge-mă, maică, cu dor,/ [...] / Ț-am scos *plugu dăn ocol*/ Și Ț-am arat *dă ogor*”, Gh. Marian, 44 de ani, Traian Bălaj, 40 de ani, 1966, Miersig, Bihor)¹³, cât și un

¹⁰ Marin Buga, *op.cit.*, în *loc.cit.*, p. 81.

¹¹ Zamfir Dejeu, Lucia Iștoc, Elena Hlinca Drăgan, *Cântece de cătănie*, vol. I, Cluj-Napoca, Casa cărții de știință, 2002, p. 60.

¹² *Idem*, p. 73.

¹³ *Idem*, p. 31.

statut în viața civilă („Plânje-mă, maică, cu dor./ Ț-am fost *fată și fecior*/ [...] / *Că n-am prunci, nici am muiere, / Decât două surorele*”, Anuța Igna, 46 de ani, Toboliu, Bihor)¹⁴. Starea este însă efectul viețuirii într-un *mediu familial* (familie, neamuri, gospodărie etc.), respectiv *familiar* (ocupații¹⁵, ritm de viață, grupuri sociale: cete, vecinătăți¹⁶ etc.), ele însele rezultate ale intersecției dintre un spațiu personal și un timp personal: „Frunză verde, foaie fragă,/ Nevăstuța mea cea dragă,/ Eu mă duc, pe tin’ te las,/ Cu of mare și năcaz,/ Eu mă duc mândro ca mâine,/ Dorul meu la tin’ rămâne,/ Grijește-mi-l mândro bine,/ Cum te-am grijit eu pe tine./ Aduți mândruliț’ aminte,/ C’ ai avut un soț cuminte./ Căci eu dragă te iubesc,/ De dorul tău mă topesc./ Doamne cătu-mi de greu,/ C’ am plecat din *satul meu*” (Leancu Victor, Mateiaș, Târnava-Mare)¹⁷.

Printre necunoscuți, înstrăinatul va resimți nevoia permanentizării contactului cu „acasă” (în accepția surprinsă mai sus). În consecință, el va căuta ipostazierea familiarului într-o serie de obiecte materiale (câmașa cătanei, câmașa de fetie, de ex.) și de imagini (holdele, copilul, tatăl, mama, socrii, nevasta, târgul, fetele¹⁸, ba chiar boii¹⁹ și un anumit bivol²⁰ etc.) recurente în epistolele emigranților²¹, care să-i servească drept repere pentru semnificarea unei lumi a cărei rânduială nu o pătrunde. În descrierea cămășii cătanei, revin cu insistență o serie de elemente semnificative care au menirea de a orienta spațiul străinătății după modelul lui „acasă”. Sistemul de referințe va fi unul centrat pe persoana înstrăinatului, constând în orientarea spațiului după două axe, dinainte – dinapoi, respectiv dreapta – stânga. Pe aceste axe vor fi plasate după o ordine aparent aleatorie elementele cu funcție de reper, al căror inventar este unul destul de precis: 1) *car/plug cu patru/șase boi/vite*, 2) *maica* (uneori, și *fratele*²², *soruca*²³ sau

¹⁴ *Idem*, p. 24.

¹⁵ „Eu mă duc, mândră, mă duc,/ La armată, nu *la plug*”, Florian Abrudan, 37 de ani, 1966, Girișu de Criș, Bihor; „Eu mă duc, mândră, de-acasă/ La armată, nu *la coasă*”, Petru Oșvat, 46 de ani, 1968, Toboliu, Bihor, *Idem*, p. 23.

¹⁶ „Jele-i la tot *neamul* meu,/ De-o fetiță cum sunt eu,/ Că n-am loc în *satul meu*,/ Nici în *sat*, nici în *vecini*”, Gheorghe Cernea, *Doine de jale din regiunea Cohalmului, jud. Târnava-Mare*, ediția a IV-a, Sibiu, 1938, p. 9.

¹⁷ *Idem*, *Doine de Răsboiu (1914-1919) din regiunea Cohalmului, jud. Târnava-Mare*, ediția a VIII-a, Sibiu, Tip. Săteanului, 1941, p. 17.

¹⁸ Cf. Romulus Cotaru, *Etica drăgușenilor. Criteriile morale și filosofia practică în satul Drăguș în „Sociologie românească”*, Anul III, nr. 7-9, iulie-septembrie 1938, p. 318-320.

¹⁹ „scriețim ce mai facu *boi* mei de mai suntu”, *Idem*, p. 319.

²⁰ „La 20 iulie (1914, n.n.), Eleonora Zugravu scria din Ohio, unei cumnate din Drăguș, pentru că aflase că acestuia îi murise un *bivol*...”, *Idem*, p. 320.

²¹ Iată o mostră dintr-o epistolă a lui Spiridon Tătaru din decembrie 1914: „Cum sunt *holdele*, adică *sămănăturile* bunesu ori nu și avutați de ajunsu și cum au fostu...[...] Dragă tătucule și maică, spunei și la *nevasta mea Nefta* și la *socru* și *soacri* și spunele că eu le-am făcutu 4 cărți și eu nu am primitu nici una. Nu le-au primitu ori cei de nu îmi serie nimic. Aice m’ am urātu cu atăta. Spunei sămi serie vreuna sau 2 să mai știu ce mai face și mai trăiește *iubitul meu copil* ori nu, că este cam de mult de cîn nu mai știu nimic despre *acasă* și suntu foarte necăjitu și cîn scriu acestea rînduri îmi curgu lacrămile din ochi și suntu necăjitu foarte tare. Spunei multă voe bună și *cuscrului de din josu* și *cuscri* și *Leni* și lu *Zenidofi* *acasă* și *Mariuță* și lu *George* și la *ai Lascului* și *badi Domu*... la *toți cari suntu pe acasă*, la *toți vecinii* și la toate *neamurile* care mai trăiescu Dumnezeu să le dea sănătate...”, *Idem*, p. 319.

²² Ioan Urban Jarník, Andrei Birseanu, *Doine și strigături din Ardeal*, ediție definitivă, studiu introductiv, note și variante de Adrian Fochi, București, E. A.R.S.R., 1968, p. 723.

²³ Cf. Petru Bîlțiu, alias Dăncuș de Ieud, *Colecțiune de hori, strigături, glume și basme culese din popor cu scopul de a compune o iconă vie a modului de viețuire și cugetare a săteanului român în Dumitru Pop, Folcloristica Maramureșului*, București, Minerva, 1970, p. 232-234.

părinți-amândoi²⁴), 3) *drăguța/liubita/mireasa*, 4) *două, tri cuvinte/a maichii cuvinte/câteva cuvinte /ce știi dumneata și, rareori*, 5) „*omu cu mente*”²⁵. Însemnelor de pe cămașa cătanei li se mai alăturau câteodată elemente universale, precum „...*apa o cunosc./ Că jine de sus în jos;/ Numai frunza și iarba,/ Care-i și pân' țara mea*” (Gligor Mera, 54 de ani, 1978, Plaiuri, Cluj)²⁶ sau personale ca „*peana și cuțitul*” (Ion Fulea, Ion Popa, Vasile Cacovean, 1939, Răhău, Alba)²⁷ ori „*batista de la Leana*” (Maria Ilea, 42 de ani, 1977, Lita, Cluj)²⁸. Faptul că în centrul sistemului de referințe stă persoana înstrăinatului ne îndreptățește să vorbim despre un „*acasă*” *itinerant*, personalizat, altul decât „*acasă*” *idilic* („grădină dulce”), care servește dezrădăcinatului drept reper identitar și, totodată, instrument de orientare și semnificare a „străinătății”.

Dezechilibrul rezultat în urma procesului de înstrăinare duce la apariția a încă unei accepții ale mediului familiar, un „*acasă*” *în soluție*. Astfel, dacă în general „*acasă*” reprezintă modelul primordial de organizare a lumii (vezi dimensiunea ordonatoare a lui „*acasă*” *itinerant*), ieșirea din fire/rânduială prin părăsirea universului natal duce la declinul reperelor în virtutea cărora ordonarea era posibilă („*Patru boi suciți de coarne/ Mor de sete și de foame./ Mor de foame și de sete./ Că n'are cin' să-i adăpe./ Că cine i-a adăpat/ Și-a luat arma ș-a plecat*”, Corbu Costică, 45 de ani, Căteasca, Argeș)²⁹ sau la uitarea acestora („*Taica-i bătrân nu mai poate,/ și măicuța-i în pat zace;/ Frățiori-s tinerei./ Nu știu pași pașii mei./ C-o crescut iarba pe ei*”, Vârvara Zaharie, 35 de ani, 1969, Comana de Jos, Brașov)³⁰. Golul care cuprinde universul familiar („*De unde cătana pleacă./ Rămâne curtea săracă./ Rămân boii ne-njugați/ Și părinții supărați*”, Vasile Bușilă, 31 de ani, 1969, Comana de Jos, Brașov)³¹ degenerază finalmente în moarte, răpind nu numai rostul lui „*acasă*”, ci chiar al vieții în sine, ieșirea din universul natal echivalând cu „ieșirea din fire”/ek-stasis: „*Pune frate mâna-n șele./ Și traie una dă jăle./ Acasă n-avem ce mere./ Căci părinții ne-o murit./ Boi-n grajd o bătrânit./ Zdiciu-n cui s-o despletit./ Plugu-n brazd-o rujinit*” (Victoria Poenari, 72 de ani, 2001, Spermezu, Banat)³². Devine, prin urmare, evident faptul că schema bipolară propusă de Marin Buga: „dulce grădină”/vs./„dalbele/naltele curți”, în care „*acasă*” este întotdeauna polul pozitiv, iar „străinătatea” cel negativ, își atinge limitele. Dacă în imaginarul cântecelor de cătanie încă se respectă respectiva schemă și valorizare, în cel al emigranților, câteodată, raportul se inversează astfel încât, din pozitiv, „*acasă*” va deveni unul *negativ*, inferior „străinătății” cunoscute de înstrăinat:

„Când a venit stăpânirea românească – spune Gr. Sofonea – Drăgușenii din America au crezut că sub Români o să fie mai bine, că o să le dea pământ și că o să trăiască ușor. Au plecat mulți, și-au schimbat dolarii pe sume mici, dar când s'au văzut înșelați în speranțele lor, au încercat să se înapoeze. Zadarnic însă, fiindcă se prohibise

²⁴ Zamfir Dejeu, Lucia Iștoc, Elena Hlinca Drăgan, *op.cit.*, p. 66.

²⁵ Ioan Urban Jarník, Andrei Bîrseanu, *Ibidem*.

²⁶ Zamfir Dejeu, Lucia Iștoc, Elena Hlinca Drăgan, *op.cit.*, p. 50.

²⁷ *Idem*, p. 57.

²⁸ *Idem*, p. 102.

²⁹ Marin Buga, *Folclor de pe Argeș în *** Folclor din Oltenia și Muntenia. Texte alese din colecții inedite*, vol. III, București, Editura pentru literatură (EPL), 1968, pp. 873-874.

³⁰ Zamfir Dejeu, Lucia Iștoc, Elena Hlinca Drăgan, *op.cit.*, p. 125.

³¹ *Idem*, p. 55.

³² *Idem*, p. 40.

emigrarea. Abia sub guvernarea averescană au putut să mai scape o parte cu pașapoarte plătite scump”³³.

La rândul ei, „străinătatea” va cunoaște în imaginarul tradițional al cântecelor de cătănie și în cel al emigranților o serie de ipostaze evoluând dinspre o „**străinătate**” **negativă** în primă instanță, ulterior – surprinzător! – **familiară**, în dublă variantă, **apropiată**, respectiv **autohtonă**, către corespondentul lui „acasă” negativ, și anume, „**străinătate**” **pozitivă**. Firește, accepția cea mai larg răspândită va fi aceea a „străinătății” negative, extrem de asemănătoare cu imaginea „țării fără dor” sortită „dalbului de pribeag” („...*țară străină, / Fără dor și fără milă*”, Radu Țărloiu, 86 de ani, 1976, Mogoșești, Olt)³⁴. La această impresie contribuie un întreg arsenal imagistic, de la traseul înstrăinatului care cunoaște în mod obligatoriu un popas în locul prin excelență al „străinătății” – hotarul/frontiera („Mă duce din gară-n gară/ Până-n *granița* ungară;/ Mă duce, mă ocolește, Pă *frontieră* mă oprește;/ Și mă duce-n *țări străine*,/ Unde nu cunosc pe nime”, Nicolae Nuț, 39 de ani, 1979, Plaiuri, Cluj)³⁵ și prezența sa fantomatică („Io de-aici mă duc cu dor/ *Cum mere luna pân’ nor*,/ Io de-aici mă duc cu jele,/ *Cum mere luna pân’ stele*”, Grigore Leșe, 46 de ani, 2000, Stoiceni, Maramureș)³⁶, până la asocieri explicite cu moartea mioritică (fie că este vorba despre murgul-mioară și tunurile-bocitoare³⁷, de moartea-nuntă³⁸ ori de frunzele-bocitoare³⁹).

Ceea ce diferă net față de accepțiunile contemporane este semnificația pe care gândirea tradițională o conferă termenului de „străinătate”, fapt sesizat încă din 1922 de D. Caracostea: „Pentru un țăran, «străin» și «străinătate» sunt noțiuni care se aplică și conjuđenilor ce locuiesc la câțiva kilometri depărtare. [...] Căminul, părinții sau copii, ibovnica, unealta, vita, apoi câmpul unde lucrează sau muntele de care este legat – iată ce constituie pentru marea majoritate a oamenilor conținutul cuvântului patrie”⁴⁰. Se face referire – în fond – la ceea ce prezentul studiu denumește „**străinătate**” **familiară**, reprezentare comportând, în funcție de gradul de îndepărtare de teritoriul natal, două grade de intensitate: **apropiată** și **autohtonă**. „Străinătatea” apropiată este una radicală, incluzându-se aici până și locuri de regulă simboluri ale identității (vecinătate, sat, moșie ș.a.). Pentru tânăra cătănie, „străinătatea” începe uneori din propria curte: „Hai, mândro, de mă petrece/ Până-n fundu grădinii,/ Că *din fundu grădinii, / M-or petrece străinii*,/ Și *din capu satului / Io-s al împăratului*” (Gh. Dorobanțu, 1937, Mateiaș, Brașov)⁴¹. Deși înstrăinatul se află încă în interiorul granițelor etnice și politice ale poporului său, depășirea hotarului satului natal marchează intrarea în cel de-al doilea tip de „străinătate”, anume cea **autohtonă**. Ovidiu Papadima cita în acest sens un informator

³³ Adrian Gh. Negrea, *Procesul de emigrare a drăgușenilor în America* în „Arhiva pentru Știință și Reformă socială”, Organul Institutului Social Român, Director: D. Gusti, Anul XI, nr. 1-4, 1933, București, Editura Institutului Social Român, p. 121.

³⁴ Zamfir Dejeu, Lucia Iștoc, Elena Hlinca Drăgan, *op.cit.*, p. 46.

³⁵ *Idem*, p. 101.

³⁶ *Idem*, p. 33.

³⁷ Cf. *Vin voinicii din război* (inf. Ion Neghină, 38 de ani, 1958, Boița, Sibiu) în *Idem*, p. 64-65.

³⁸ Cf. *Am primit o veste-aseară* (inf. Veronica Suciuc, 22 de ani, 1957, Rădițele, Cluj) în *Idem*, p. 69.

³⁹ Cf. *Plânge maică lacrimi multe* (inf. Cornel Cruțu, 20 de ani, 1962, Crihalma, Brașov) în *Idem*, p. 126.

⁴⁰ D. Caracostea, *op.cit.*, p. 105-106.

⁴¹ Zamfir Dejeu, Lucia Iștoc, Elena Hlinca Drăgan, *op.cit.*, p. 85.

al lui I. G. Bibicescu pentru care „străinătatea” începea „chiar d-aici peste trei sate”⁴². Pentru alții, „străinătatea” ar ține de caracterul regional: un oltean se simte străin la Iași („Eu mă duc, mândro, la Iași, / [...] Că plec în țară străină./ Fără dor și fără milă”, Radu Țărloiu, 86 de ani, 1976, Mogoșești, Olt)⁴³, în vreme ce pentru un transilvănean Dobrogea e „țară străină” („Și mă duce-n țări străine/ Unde nu cunosc pă nime,/ Mă duce, mă ocolește,/ Și-n Dobrogea mă oprește,/ În Dobrogea cea de piatră/ Unde n-am fost niciodată:/ În Dobrogea de pământ,/ Unde n-am fost de când sunt”, Nicolae Nuț, 39 de ani, 1979, Plaiuri, Cluj)⁴⁴.

Ca și universul familiar, și „străinătatea” își are propriile-i repere, fie acestea imagini, persoane sau lucruri. Pentru emigrant acestea constau mai ales în imaginile impunătoare ale civilizației pe care o descoperă în exil („Acolo-s fabrici de fier./ Mulți voinici în ele pier”) ⁴⁵ sau în elementele tehnice adânc implicate în viața umanității de peste mări („Dorul de America/ Ne vine prin Sâmbăta/ Pe foiță de Georgină/ Pe rotiță de mașină:/ Pe foiță de bozor/ Pe roatili la motor:/ Pe foiță de lipan/ Pe rotile de traivan/ Pe foiță de malin/ Pe rotile dela trin”, Seana Rogozea, Drăguș, Făgăraș)⁴⁶. Pentru cătană, însemnele străinătății se vor suprapune peste acelea ale noii sale condiții, reperele într-un spațiu „unde nu cunosc pe nime (fiind, n.n./ Numai pușca și mantaua” (Maria Ilea, 42 de ani, 1977, Lita, Cluj)⁴⁷. „Străinătatea” nu este însă doar un spațiu, un decor. Ea este și o prezență activă în viața omului prin intermediul agenților „străinătății” care extrag omul din universul familiar, proiectându-l în necunoscut. În imaginarul tradițional calitatea aceasta va fi asociată fie cu persoane („mneamțul” sau „Impăratul”, pentru cântecele de cătanie⁴⁸), fie cu lucruri (de la instrumente de scris personalizate, precum „condeiu neamțului”⁴⁹, până la vehiculele care-i poartă – *trenul/mașina*⁵⁰ pentru cătane și *vaporul*⁵¹ pentru emigranți – ori marea⁵² însăși), și unele, și altele, fiind deseori subiectul imprecățiilor și al blestemelor.

În studiul său despre *Spațiu, timp și cauzalitate la poporul român*, Ernest Bernea afirmă că „mentalitatea satului românesc tradițional, [...], nu suportă confuzia și dezordinea; țaranul român are un fel de oroare față de tot ceea ce este obscur, subteran

⁴² Cf. I. G. Bibicescu, *Poezii populare din Transilvania*, București, 1893, p. 198 apud Ovidiu Papadima, *op.cit.*, în *loc.cit.*, p. 324.

⁴³ Zamfir Dejeu, Lucia Iștoc, Elena Hlinca Drăgan, *op.cit.*, p. 46.

⁴⁴ *Idem*, p. 102.

⁴⁵ Ion Georgescu, *Marea Neagră în poezia noastră populară*, în „Analele Dobrogei”, XI (1930), Constanța, p. 21.

⁴⁶ Romulus Cotaru, *op.cit.*, în *loc.cit.*, p. 331.

⁴⁷ Zamfir Dejeu, Lucia Iștoc, Elena Hlinca Drăgan, *op.cit.*, p. 102.

⁴⁸ Cf. *Idem*, p. 24-25, 28, 33, 37, 41, 44-45, 50-51, 54, 59, 66, 70-71, 73, 77-79, 85, 88, 95, 101-102, 137, 142-143 ș.a.

⁴⁹ „Frunză verde ca iarba./ Tună drace-n ce-i tuna/ Tună-n firu paiului./ Și-n condeiu neamțului./ Să nu poată altu scrie./ La feciori în cătanie” (Grigore Leșe, 46 de ani, 2000, Stoiceni, Maramureș) *Idem*, p. 33.

⁵⁰ „Trenule, să n-ai tu parte./ De șuruburi și de roate, [...] Mânce-l focu ghezășu./ Tare-nstrăină omu./ Cânt-on ceas și jumătate/ Nstrăină omu departe. [...] Mâncă-te-ar focu mașină./ Cânt' ieș' goală, meri mai lină./ Cânt' ieș' plină de cătane./ Te duci ca vântu de tare” (Veronica Rusu, 73 de ani, 1962, Braniștea, Banat), *Idem*, p. 63-64.

⁵¹ „Plezni-ți-ar coșul, vapor./ Mult m-ai străinat cu dor!/ Plezni-ți-ar coșul, mașină./ Mult m-ai străinat cu milă”, în „Analele Dobrogei”, I (1920), p. 147-148.

⁵² „Cine n-a fost pe vapor./ Acela nu știe de dor./ Cine n-a trecut marea./ Nu știe ce-i boala grea”, Ion Georgescu, *op.cit.*, în *loc.cit.*, p. 21-22.

și nedefinit, chiar dacă acestea apar⁵³. Acestei atitudini existențiale se datorează, considerăm, efortul de ordonare, nu doar a universului familiar („acasă”), ci și a celui necunoscut, „străinătatea” fiind în acest sens orientată după reperatele amintite anterior, până acolo încât se poate constata existența unei veritabile *geografii a „străinătății”*, tributară (întâmplător!?) modelului instituit de traseul „dalbului de pribeag” prin „țara fără dor”: „Că pe mine că m-o dus,/ La Pește pe apă-n sus,/ Preste-o apă mare, lină, În țiară, maică, streină;/ Preste-o apă mare, rece,/ La mine să nu poți trece;/ Preste-un rîuț rece, lat/ Poți muri de-al meu bănat./ Poți-te, mamă, căuta/ Dac-am trecut Dunărea,/ Podul la Italia./ Poduțul dacă l-oi trece,/ Poți be, mamă, apă rece./ Apă rece dintr-un rîu,/ Că la tine n-am să viu”⁵⁴. În noul spațiu astfel orânduit, se vor întâlni cei doi protagoniști ai „străinătății”, numiți de obicei cu același apelativ („străinul”), băștinașul – *celălalt* și veneticul – *înstrăinatul*. Cunoscut datorită demersului „neamțului/Împăratului” prin intermediul instrumentului acestuia (condei, mașină, tren, vapor) străinul-băștinaș din cântecele de cătănie nu este decât ipostazierea alterității etnice, în funcție de context, fiind rând pe rând „rus/moscal”⁵⁵, „polon”⁵⁶, „turc”⁵⁷ sau „talian”⁵⁸. În schimb, străinul-venetic, înstrăinatul, păstrează conformația „dalbului de pribeag”, traiul printre străini transformându-l treptat într-un mort-viu: „Dar sărmanul străinul/ Amărâtu i somnu,/ Nu poate deloc dormi/ Că-n lume străin se ști./ [...] Eu nu dorm, ci putrezesc” (Zaharia Ganea, 1935, Boiu, Mureș)⁵⁹. Alta este situația în cazul imaginarului emigranților, pentru care „mister” – americanul, deși este cauză a suferinței înstrăinatului („Cine-a scornit jalea grea?/ Mister cu America”)⁶⁰, reprezintă totuși un model calitativ superior, astfel încât în paremiologia populară „străinătatea” va ajunge câteodată *pozitivă*: „apoi acela e om cuminte c’o fost și în America” constituia o frecventă categorisire folosită de drăgușeni în interiorul comunității lor⁶¹.

În concluzie, dacă se are în vedere numai zona particulară a imaginarului cântecelor de cătănie și al emigranților în contextul mult mai larg al imaginarului satului românesc tradițional, se pot identifica accepții inedite pentru cercetătorul modern ale termenilor „acasă” și „străinătate”, atât din perspectiva ariei lor de cuprindere, cât și din cea a conținutului. Revelatoare în acest sens poate fi considerată paradoxala inversare a raporturilor dintre cele două realități, fapt ce contrazice modelul consacrat de imaginarul cântecelor de nuntă, deseori extins într-un mod cu totul facil la scara întregii culturi tradiționale românești.

⁵³ Ernest Bernea, *Spațiu, timp și cauzalitate la poporul român*, ediția a doua, revizuită, București, Humanitas, p. 301.

⁵⁴ Petru Bilțiu, *op.cit.*, în *loc.cit.*, p. 234.

⁵⁵ Zamfir Dejeu, Lucia Iștoc, Elena Hlinca Drăgan, *op.cit.*, p. 79, 159, 163-164, 174

⁵⁶ *Idem*, p. 163-164.

⁵⁷ *Idem*, p. 54, 123.

⁵⁸ *Idem*, p. 137.

⁵⁹ *Idem*, p. 54.

⁶⁰ Th. D. Speranția, culegere manuscrisă de folclor, păstrată în Biblioteca Academiei R.P.R., mss. 4957, fila 84, *apud* Ovidiu Papadima, *op.cit.*, în *loc.cit.*, p. 337.

⁶¹ Cf. Adrian Gh. Negrea, *op.cit.*, în *loc.cit.*, p. 123.

„Home” and „Abroad” Traditional Representations

The traditional way of life involves various types of representing and rendering identity. Accordingly, when separation occurs (on important occasions, such as: conscription, outlawry, transhumance, marriage, immigration, death & c.), traditional people represented their world as two different and rather opposite sides of the same unique reality – “home” and “abroad”; they had to pass, repeatedly or once for all, from one side to the other. Traditional thought confers to these two operational concepts (“home” and “abroad”) utterly distinct values from those promoted by modernity.

*Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
România*

